“Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türk’üm. Binaenaleyh Osmanlı Devleti, İslâmiyet ve bütün Türkler menfaatine hizmet etmek istiyorum.”

Yusuf Akçura

ÖTÜKEN 50 yıl
her zaman okunacak dergiler

MİLLÎ MECMÛA

SAYI 36

OCAK - ŞUBAT **2024**
(2 ayda bir yayımlanır)

Ötüken Neşriyat A.Ş. adına
İmtiyaz Sahibi
Ertuğrul Alpay

Ötüken Neşriyat A.Ş.
Genel Yayın Yönetmeni
Göktürk Ömer Çakır

Baskı
Çınar Matbaacılık ve
Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad.
Ata Han Nu: 34 K: 5
Bağcılar-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

Yıllık Abonelik Bedelleri
2024 yılı abonelik bedeli - **1000 TL**

Hesap Numaramız
Ötüken Neşriyat A.Ş.
Şube: Beyoğlu Şubesi 456
T. C. Ziraat Bankası
Hesap Nu: 48038437-5009
IBAN
TR73 0001 0004 5648 0384 3750 09

ISSN
2667-4637

WhatsApp
0554 499 90 57

İletişim
millimecmua@otuken.com.tr

Millî Mecmûa
Genel Yayın Yönetmeni
Yasin Usta

Editör
Ahmet Alperen Can

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Mehmet Akif Okur
Prof. Dr. Levent Bayraktar
Prof. Dr. Erkan Göksu
Prof. Dr. İsmet Türkmen
Doç. Dr. Mehmet Kaan Çalen
Doç. Dr. Mehmet Akıncı
Doç. Dr. Murat Hanilçe
Dr. Yunus Emre Tekinsoy
Dr. Kemal Haykıran
Dr. Ali Ahmetbeyoğlu
Oğuzhan Murat Öztürk
Misli Baydoğan
Metin Savaş

Son Okuma
Fatih Orta

Kapak Renklendirme
Ay Kağan Grafik Tasarım

Grafik Tasarım
Mahmut Doğan

Ön Söz

19. asrın ortalarından itibaren Osmanlı modernleşme sürecinin temel problemleri, Müslüman Türk aydınlarının meşguliyetlerini oluşturur. 1876'dan 1935'e değin süren hayatında Yusuf Akçura, Simbir'den İstanbul'a, İstanbul'dan Paris'e, Trablusgarp'tan Filistin'e dünyanın pek çok yerinde bulunmuş, modernitenin teşekkül evrelerine ve Batı dışı modernlik arayışlarına şâhitlik etmiştir. Bu doğrultuda Batı'da eğitim almasından dolayı Batılıları, Simbir'de doğup Rusya Türklüğünün kaderini paylaşmış ve Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete uzanan süreçte aktif rol almış olmasından dolayı Türk coğrafyasını, Trablusgarp'a sürgün edilmesi, Suriye ve Filistin gibi ülkelere seyahat etmesi dolayısıyla da İslâm coğrafyasının kimi beldelerini yakından tanıma imkânı elde etmiştir. Entelektüel birikimiyle birlikte görgüsü de geniş bir yaklaşıma sahip Akçura'nın Türk düşünce hayatındaki pozisyonu, büyük ölçüde Türkçülük hareketleriyle ve *Türk Yurdu*'ndaki idareciliğiyle ilişkili değerlendirilmiştir. Türk milliyetçiliği hareketleri içerisindeki öncü konumuyla birlikte, Akçura'nın *Türkçülüğün Tarihi*'ni kaleme almış olması ve Türk milliyetçilerinin taleplerini erken dönemde *Üç Tarz-ı Siyâset* içerisinde derlemesi, kendisini bu anlamda eşsiz bir noktaya taşımıştır. Diğer yandan genel Türk tarihi araştırmalarına yaptığı katkı da bugün daha açık şekilde dillendirilmektedir. İktisadî görüşlerini, içtimâî ve tarihî görüşleriyle birlikte sunması, bir düşünür olarak ilgi çekici gözükmektedir.

Millî Mecmûa'nın 36. Sayısı, Yusuf Akçura'ya hasredildi. Bu dosyada, Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere ile röportaj gerçekleştirdik. Prof. Dr. İsmail Türkoğlu arşivinde yer alan, daha önce yayımlanmamış Akçura'nın kabrinde hemşehrileri tarafından çekilen bir fotoğraf ve Akçura'nın dört mektubu neşrettik. Prof. Türkoğlu, yarım kalmış bir Akçura armağanı aktardı. Diğer yandan, Prof. Dr. Fatih Sancaktar'ın Akçura'nın din tasavvurunu kaleme aldığı yazısına, Doç. Dr. M. Kaan Çalen'in, Niyazi Berkes'in Akçura'ya dair kanaatlerini ele aldığı bir çalışmasına yer verdik. Kaan Toper, Akçura ve Gökalp arasında bir mukayese, Metin Savaş Akçura'nın serüvenine dair, Orhan Çiçek ise *Suriye ve Filistin Mektupları*'nda birey ve toplum anlayışını kaleme aldı. Dosyada Bleda Yaman tarafından kaleme alınmış bir kısa Akçura biyografisi, Mustafa Can Tiryaki, Yusuf İslâm Gül, Ahmet Şahin, Zafer Saraç ve Ali Gezginci tarafından kaleme alınan kitap değerlendirmeleri yer alıyor.

7. senemizde bizleri takip eden okurlarımıza ve dosyamızda emeği geçenlere teşekkür ederiz.

MİLLÎ MECMÛA

İÇİNDEKİLER

YUSUF AKÇURA'NIN ENTELEKTÜEL SERÜVENİ ÜZERİNE PROF. DR. AHMET KANLIDERE İLE SÖYLEŞİ: AKÇURA'NIN TÜRKÇÜLÜĞÜ HAYALPEREST DEĞİL, TERAKKİPERVER BİR MİLLİYETÇİLİKTİR
AHMET ALPEREN CAN
.....**06**

YUSUF AKÇURA (2 Aralık 1876 – 11 Mart 1935)
BLEDA YAMAN
.....**17**

SİMBİR'DEN İSTANBUL'A YUSUF AKÇURA'NIN COĞRAFYASI
METİN SAVAŞ
.....**23**

YUSUF AKÇURA'NIN FATİH KERİMİ VE AYAZ İSHAKİ'YE MEKTUPLARI
İSMAİL TÜRKOĞLU
.....**31**

YUSUF AKÇURA, ZİYA GÖKALP'E KARŞI YAHUT NİYAZİ BERKES'E GÖRE AKÇURA NİÇİN UNUTULDU?
MEHMET KAAN ÇALEN
.....**50**

BİR ÇINARDA İKİ KIZILELMA "GÖKALP VE AKÇURA"
KAAN TOPER
.....**68**

SURİYE VE FİLİSTİN MEKTUPLARI'NDA BİREYİN VE TOPLUMUN TARİHİN KESİŞİMİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ
ORHAN ÇİÇEK
.....**78**

TÜRK DÜŞÜNCE TARİHÇİSİ OLARAK YUSUF AKÇURA
T. GÖKALP YILMAZ
.....**96**

YUSUF AKÇURA VE DİN
FATİH MEHMET SANCAKTAR
.....**103**

YUSUF AKÇURA HAKKINDA ÂTIL KALMIŞ ARMAĞAN PROJESİ HAKKINDA
İSMAİL TÜRKOĞLU
.....**115**

OSMANLI DEVLETİ'NİN DAĞILMA DEVRİ (XVIII. VE XIX. ASIRLARDA)
YUSUF İSLÂM GÜL
.....**121**

DAMOLLA ÂLİMCAN EL-BARUDÎ: TERCÜME-İ HÂLİ
MUSTAFA CAN TİRYAKİ
.....**125**

MUÂSIR AVRUPA'DA SİYÂSÎ VE İCTİMÂÎ FİKİRLER VE FİKRÎ CEREYANLAR
AHMET ŞAHİN
.....**129**

TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHİ
ZAFER SARAÇ
.....**134**

SURİYE VE FİLİSTİN MEKTUPLAR
ALİ GEZGİNCİ
.....**138**

YUSUF AKÇURA'NIN ENTELEKTÜEL SERÜVENİ ÜZERİNE PROF. DR. AHMET KANLIDERE İLE SÖYLEŞİ: AKÇURA'NIN TÜRKÇÜLÜĞÜ HAYALPEREST DEĞİL, TERAKKİPERVER BİR MİLLİYETÇİLİKTİR*

SÖYLEŞİ:
AHMET ALPEREN CAN

Ahmet Alperen Can: *Öncelikle teklifimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz hocam. Yakın dönemde Yusuf Akçura'ya hasredilen iki telifiniz yayımlandı. Bunlardan biri Ötüken Neşriyat tarafından basılan Yusuf Akçura ve Rusya Türklüğü başlıklı kitabınız. Akçura'da her şeyin başladığı yer olduğu için sözü Akçura'nın Rusya Türklüğü ile irtibat kurma biçiminden açmak isteriz. Yusuf Akçura'nın entelektüel serüveninde, Kazan günlerinin izleri hangi yönleriyle karşımıza çıkmaktadır, literatürde bu yeterli şekilde incelenebildi mi?*

Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere: Öncelikle Yusuf Akçura'nın Rusya hayatı üzerinde niçin çalıştığımı söylemek istiyorum. Yusuf Akçura konusunda oldukça fazla çalışma var; ama bunlar içerisinde iki tanesi özellikle dikkat çekici. Bir tanesi, Georgeon'un doktora tezinden ürettiği meşhur eseri, biliyorsunuz. Onun hocası Aleksandre Bennigsen. Ailesi Ekim Devrimi'nden sonra Paris'e iltica eden Bennigsen'in ilk önemli eseri, Sultan Galiyev biyografisiydi. Bu eser, Galiyev'in Batı ve Türk siyasi yazınında tanınmasına vesile oldu. Bundan sonra, Rusya'da Müslüman basınını ele alan bir eser neşretti ki hâlâ bunu aşan bir kitap yazılmadı. Georgeon'un Akçura kitabının arka planında, yorumlarında, özellikle Rusya ile ilgili yorumlarında hocasının çözümlemelerini görürüz. Fakat yine de kitapta Akçura'nın Rusya hayatı noksan kalmış. Bunu kendisi de söylüyor zaten. Kanada'da yapılmış bir çalışma daha var Akçura hakkın-

* Bu söyleşi, 8 Şubat 2024 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

YUSUF AKÇURA (2 Aralık 1876 – 11 Mart 1935)

BLEDA YAMAN

Akçura, Paris'te Ahmed Rıza'nın Osmanlıcılığını, Mizancı Murad'ın İslâmcılığını ve Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetçiliğini Mağmumi'nin telkinleri doğrultusunda incelemek fırsatı bulmuştur.

Türkçülüğün mihenk taşlarından, 19. asrın sonu ve 20. asrın başlarında ilim ve siyâset sâhasında büyük hizmetler îfâ etmiş bir mütefekkir ve târihçi olan Yusuf Akçura, Kazan'a göç eden Kırım Türklerinden aristokrat bir ailenin mensubu olarak Moskova'nın doğusunda, Volga kıyısında yer alan Ulyanovsk'ta doğmuştur. Bu yer, eski adıyla Simbir olarak bilinir. Kendi tabiriyle ailesi; "*Şimal Türklüğünün kadim ailelerindendir.*" Babası çuha fabrikası sahibi fabrikatör Hasan Bey, annesi Yunusoğulları'ndan Bibi Kamer Bânu Hanım idi. 2 yaşında babasını kaybeden Akçura, annesi ile birlikte birkaç yıl sonra İstanbul'a göç ettiler. Annesi, İstanbul'da Dağıstanlı Osman Bey ile evlendi. Osman Bey, Yusuf'un tahsili ile yakından ilgilenmiş, Osman Bey'in, asker olması yönündeki telkinleri ve teşvikleri de kuvvetli olunca Yusuf Akçura, Kuleli Askerî Lisesi'nden sonra 1895'te Harbiye Mektebi'ne girmiştir.

Akçura'nın hatıra defterine göre askerî rüşdiyenin üçüncü sınıfında iken annesi ile birlikte baba yurdu Kazan'ı ziyarete gitmiş ve bu seyahatte İstanbul ile Kazan arasındaki medeniyet ve ümran farkı dikkatini çekmiştir. Rusların İstanbul'u berbat ve çamur deryası diye tahkir etmelerine kızmakla birlikte İstanbul'un bağımsız bir Türk şehri olmasına rağmen Rus yönetiminde bir şehirden geride olması dolayısıyla üzüntü duymaktan kendisini alamamıştır. Harbiye Mektebi yıllarında Necip Asım'ın, Veled Çe-

SİMBİR'DEN İSTANBUL'A YUSUF AKÇURA'NIN COĞRAFYASI

METİN SAVAŞ

Yusuf Akçura, Trablusgarp günlerinde Ahmet Ferit Tek'in de aralarında bulunduğu hürriyetçiler çevresi edinecektir. Daha sonrasında ise Şevket Bey iki kızından Müfide'yi Ahmet Ferit Tek'le, Selma'yı ise Yusuf Akçura'yla evlendirecektir.

1876 yılında İdil nehri üzerindeki Simbir vilayetinde doğan Akçuraoğlu Yusuf Bey'in babası Hasanbay adında bir fabrikatördür. Orta büyüklükte çuha fabrikası sahibidir. Çuha, ince dokunmuş, tüysüz, bir çeşit yün kumaştır. Akçuraoğlu Yusuf Bey uzun yıllar sonrasında arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'da Türk Ocağı'nı kurduklarında çuha örtülü kürsüden konferanslar verecektir. Annesi Yunusoğullarından Bibi Kamer Banu Hanım'dır. Yusuf Akçura hem baba hem anne tarafından Tatar burjuvası ailelerine mensuptur. Simbir vilayeti kuş uçuşu Moskova'nın yaklaşık dokuz yüz kilometre doğusundaydı. Fabrikatör bir babanın oğlu olmasına rağmen bu zenginlik nimetinden yeterince faydalandığı söylenemez. Yusuf Akçura henüz iki yaşındayken babası vefat etmiştir. Yedi yaşındayken annesiyle birlikte İstanbul'a yerleşeceklerdir. Yusuf Akçura elifba'yı İstanbul'da sökmüştür. İlk ve orta mekteplerin peşi sıra Harbiye Mektebi'ne yazılmıştır. İlk makalesini de Harbiye Mektebi talebesi iken yazacaktır. Şahabeddin Mercani biyografisidir. Bu makale 1897'de İstanbul'da yayımlanmakta olan *Malûmat Mecmuası*'nda çıkmıştır. Şahabeddin Mercani 1818-1889 yılları arasında yaşamış Kazanlı bir aydınlanmacıdır. Reformcu (dinde ıslahatçı) olarak kabul edilir ve Akçura dâhil kendisinden sonraki bütün bir nesli görüşleriyle derinden etkilemiştir. Şahabeddin Mercani'yi farklı kılan hususlardan biri de Rus-

YUSUF AKÇURA'NIN FATİH KERİMİ VE AYAZ İSHAKİ'YE MEKTUPLARI

İSMAİL TÜRKOĞLU*

> Benden bir şey soruldu mu, nedendir, kendimce o husûsdaki ciddî fikrimi söylemeyerek gizlemeyi ahlaksızlık addediyorum; binâ'en aleyh sevgimize küstahlık olsa bile, cevâb vereceğim.

Geçen yüzyılın en meşhur Türk düşünürlerinden biri kuşkusuz Yusuf Akçura'dır. Yazmayı seven ve hayatını yazdıklarından elde ettiği gelirle idame etmeye çalışan Akçura, yirmiye yakın gazete ve dergide yazı yazmıştır.[1] Kazan'da *Kazan Muhbiri*[2] ile başladığı naşirlik hayatını İstanbul'da *Türk Yurdu* ile sürdürmeye çalışsa da sonradan derginin imtiyazını Türk Ocağı'na bırakmıştır.[3] Daha sonraki yıllarda sadece muharrir ve muhabir olarak hayatını sürdürmüştür. Sürgünden Rusya'ya dönmeden önce ve sonra Jön Türklerin *Meşveret*, *Şurayı Ümmet* ve *Türk* gibi gazetelerinde yazılar yazan Akçura, Kazan'da *Kazan Muhbiri* ve *Ahbar*, Orenburg'da *Vakit* ve *Şura*, Kırım'da *Tercüman*'a makaleler yazarak geçimini temin etmeye çalışmıştır.[4]

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ismail.turkoglu@msgsu.edu.tr

1 Henüz harbiyede öğrenci iken Şehabeddin Mercani ve Kayyum Nasıri hakkında iki makalesi İstanbul'da çıkmakta olan Malumat dergisinde neşredilmiştir.

2 Kazan'da Saidgerey Alkin (1867-1919) tarafından 1905-1908 yılları arasında çıkarılmıştır. Yusuf Akçura bu gazetenin önce baş muharriri daha sonra ortağı olsa da bu birliktelik yürümemiş ve gazeteden ayrılmıştır.

3 Akçura *Türk Yurdu*'nun imtiyazını Türk Ocağı'nın I. Kurultayı sırasında ocağın idare heyetine devretmiştir. *Türk Ocağı I. Kurultayı*, 1924, s. 157.

4 Yusuf Akçura bir fabrikatör oğlu olsa da babasının vefatından sonra Ayaz İshaki'nin tabiriyle akrabaları tarafından kandırılmış, bankaların ve alacaklıların aileyi sıkıştıracağı bahanesiyle annesiyle İstanbul'a gönderilmiş ve elde kalan az bir nakitle hayata tutunmaya çalışmışlardır. Vicdanlı bazı akrabalarının desteğiyle

YUSUF AKÇURA, ZİYA GÖKALP'E KARŞI YAHUT NİYAZİ BERKES'E GÖRE AKÇURA NİÇİN UNUTULDU?*

MEHMET KAAN ÇALEN**

Berkes Akçura'nın unutulmuşluğunu, Gökalp'in hiç unutulmamış olmasıyla somutlaştırır. Dolayısıyla Akçura'nın neden unutulduğu sorusunun peşinde yürürken, Gökalp'in neden unutulmadığı sorusuna da cevap bulmak lüzumunu hisseder.

Meselenin Takdimi

Niyazi Berkes, "İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi"nin 1976 tarihli "Ziya Gökalp" sayısında neşredilen "Unutulan Adam" başlıklı yazısında, Yusuf Akçura'nın unutulmuşluğuna, bir tür sessizliğe terk edilmişliğine dikkat çeker ve makalesine şu cümlelerle başlar:

"Aydın, halk, devlet kavramları ve genel olarak bunlarla toplum arasındaki ilişkiler konusunu ele aldığımız zaman, Türk düşün tarihinin bir döneminde bunlar üzerine görüşleri olan iki kişi üzerinde durmak gerekir. Şu 1976 yılı, ikisinin de yüzüncü doğum yılıdır. Bu iki adam Ziya Gökalp ile Yusuf Akçura'dır. Sözünü ettiğim konuyu, bu iki adamın görüşlerini özetlemek amacı ile tartışmayı düşündüğüm zaman bir olay dikkatimi çekti: bu günlerde Ziya Gökalp'in yüzüncü doğum yılı olduğu hatırlandığı, televizyonda bile onun üzerine söyleşiler yapıldığı halde ona çok yakın diye bildiğimiz, Türk ulusçuluğu tarihinde onun kadar yeri olduğunu sandığım ikinci adamın, Yusuf Akçura'nın da bu yıl yüzüncü doğum yılı olduğunu hatırlayana rastlamadım. Bu unutkanlık acaba neden? Neden birinci adam yalnız yüzüncü yıldönümünde değil, her yıl temcit pilavına dönen sözlerle anılıp durduğu halde ikinci adam hemen tüm unutulmuştur? Özellikle bu günlerde birinci adamın adının büyüsü genç kuşaklara aşılanmaya çalışıldığı halde ikinci adamı arayan soran neden çıkmadı?[1]"

---

* Yazının ilk hâli 2016 yılında *"Tarih Okulu"* dergisinde yayımlamış ve yazarın *"Modern Türk Düşüncesine Bir Derkenar Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp"* isimli kitabında da yer almıştır.

** Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Tarih Bölümü.

[1] Niyazi Berkes, "Unutulan Adam", *Sosyoloji Konferansları, Ziya Gökalp Sayısı,*

BİR ÇINARDA İKİ KIZILELMA "GÖKALP VE AKÇURA"

KAAN TOPER

Bu doğrultuda iki münevverin millet tanımlamaları değerlendirildiğinde Akçura'nın millet tanımlamasında ırk kavramına yer verilirken Gökalp'in millet tanımlamasında ise bir ırk kavramına rastlanmamaktadır.

Tarih boyunca toplumlar dönemin koşulları ve getirileri ile bir takım siyasi, dini, felsefi ve bilimsel fikir bileşenleri ortaya koymuştur. Bu doğrultuda ortaya konan bu fikirler, ardına bir takım kitle oluşumlarını takarak teorik varsayımlardan çıkıp pratik dışa vuruma dönüşmüşlerdir. Geçmişten günümüze çeşitlenerek gelen bu fikirsel akımlar süreç içerisinde yönetim gücünü elde edebilmek için kimi zaman birbirleri ile fikirsel bilim niteliği nezaketinde entelektüel ve demokratik düzlemde kimi zaman ise kendi içeriğini ve doğrularını salt ve radikal bir şekilde kabullenen oluşumlar tarafından fiziksel bir çatışma ortamında karşı karşıya gelmiştir. Mevcut sosyal konjonktürün getirilerinin doğal bir yansıması olarak kurtuluş reçetesi niteliğinde filizlenen bu fikirsel oluşumlar tarih serüveni içerisinde geçmişten bugüne yaşanmışlıklarla ve gününün gereklilikleri çerçevesinde evrilerek günümüze ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılında doğan ve 19.yy. içerisinde ilk olarak kültürel bir öğreti niteliğinde karşımıza çıkan Türk milliyetçiliği öğretisi de döneminin toplumsal ve siyasal getirilerinin birer sonucu olarak filizlenmiş ve bu fikri cereyanı kendine ülkü edinen kişiler ve gruplar tarafından gelişimini devam ettirerek Osmanlı Devleti'nin buhranlı siyasal hayatında kendine yer edinmiştir. Dönemin birçok önemli münevverinin bu fikriyata gönül vererek destekleyicileri olmaları ve bu fikri akımın

SURİYE VE FİLİSTİN MEKTUPLARI'NDA BİREYİN VE TOPLUMUN TARİHİN KESİŞİMİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

ORHAN ÇİÇEK*

Yusuf Akçura'nın seyahatinin başlangıç noktası olan Beyrut'ta ilk dikkatini çeken şehri kaplayan büyük binalar olmuştur. Bu binaların hepsinin mektep ve bilhassa da yabancılara ait olması durumunun demografik ve kültürel özellikler nezdinde şaşırtıcı olduğu söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nin kökleri üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş evresi oldukça sancılı bir şekilde nihayete ermiştir. Bu zorlu süreçte özellikle Cumhuriyetin kuruluş felsefesinin teşekkülünde pek çok aydın ciddi rol oynamıştır. Özellikle Türkçülük fikrinin araştırılmasında ve geliştirilmesinde söz edilen aydınların arasında yer alan Yusuf Akçura'nın bu yönde katkısı yadsınamaz. Bu yönüyle Türkçülüğün manifestosunu kaleme alan Akçura ne yazık ki Niyazi Berkes'in tabiriyle 'unutulan adam' görünümündedir.[1] Dolayısıyla bu yazının amacı hem Akçura'nın hakkını teslim etmek hem de 113 yıl sonra aydınlığa kavuşan '*Suriye ve Filistin Mektupları*' eserinin niteliğini ve sahip olduğu önemi postmodern düşünür Michel Foucault'un söylem çözümleme kuramıyla ortaya koymaktır. Bu bağlamda mektupların içeriğinden kısaca bahsetmekte yarar gözetmekteyiz. Ana hatlarıyla eser 1913 yılında Suriye ve Filistin Bölgesi'ni ziyaret eden Akçura'nın gözlemlerine dayanmaktadır. Bu dönemde bölgenin başta siyasi, kültürel ve ekonomik olmak üzere pek çok yönüne değinmiştir. Sosyal ya da siyasi yapının oluşmasının arka planında bilgi faktörünün öneminin farkında olan emperyalist devletlerin bölgede yabancı okullar

* Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-posta: ocicek73@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3477-5619

[1] François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*. çev., Alev Er. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 3.

TÜRK DÜŞÜNCE TARİHÇİSİ OLARAK YUSUF AKÇURA

T. GÖKALP YILMAZ

Milliyetçilik akımlarının, Osmanlı'da yaşanan toprak kayıplarının ve azınlık isyanlarının perçinlediği kimlik sorunu, her fikir akımının öncü sorunlarından biri olmuştur.

Giriş

Yusuf Akçura (ö. 1935), Simbir ve İstanbul arasında mekik dokuyan bir Türk entelektüeli olarak Osmanlı modernleşme sürecinin pek çok yönünden etkilenmiştir. Eğitimini aldığı Osmanlı'dan Paris'e yüksek tahsil için gittiği süreçte, bütün dünya olduğu gibi Osmanlı ve Rusya Türklüğü da kaynıyordu. Paris'te Sadri Maksudi Arsal, Ahmed Rıza gibi isimlerle tanışarak yeni istikamette belirleyici olacak çevrelerle yakın temas kurdu. Sonraları, Kazan'da cedîdcilik hareketinin temsilcilerinden hâline geldi. Bu fikrî aktivist tavrı, Osmanlı modernleşme sürecinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş evrelerine geçişte ve sonralarında, bilhassa tarihin kurumsallaşmasında başat rol oynamıştır. Diğer yandan, entelektüel bir portre olarak fikir beyân ettiği gibi aynı zamanda fikirlerin tetkikine de mesai harcamıştır. Bu doğrultuda çağdaş siyaset ve iktisat düşüncesi bağlamında Batılı müelliflerle meşgul olurken, Osmanlı entelektüellerinin düşünce hayatına pekâlâ bigâne kalmamıştır. Bu uğraşı, Akçura'nın Osmanlı modernleşme düşüncesinin özgün metinlerinden birisi *Üç Tarz-ı Siyâset*'i ve Türk milliyetçiliği düşüncesi için önemli kaynaklardan *Türkçülüğün Tarihi*'ni kaleme almasına zemin hazırlamıştır.

YUSUF AKÇURA VE DİN*

FATİH MEHMET SANCAKTAR

Paris'te hem eğitimini sürdüren hem de konferans, tiyatro ve operalara giderek Paris'in, dolayısıyla birçok Osmanlı aydınının kitaplarda gördükleri Batı'nın kültürel ortamını teneffüs eden Yusuf Akçura'yı sabah erkenden kalkarak ''namazını kılan'' biri olarak görmekteyiz.

Özet

Bilindiği gibi, laik düşünce 19. Yüzyıldan beri Türk aydınları üzerinde etkili olmuştur. Bu çalışma da Türk düşünce hayatında önemli bir yere sahip olan Yusuf Akçura'nın laiklik düşüncesi incelemektedir. Ancak, özellikle bu çalışmanın incelediği Yusuf Akçura'nın aynı zamanda Türk milliyetçiliğinin mihenk taşlarından biri olması konunun önemini arttırmaktadır. Zira, Türk milliyetçilerinin laiklik anlayışı, daha doğrusu dine bakışının sergilenmesi, Türkiye'de laiklik yaklaşımlarını ortaya koyulmasına yardımcı olacaktır. Bu amaçla, bu çalışmada öncelikle Yusuf Akçura'nın laiklik düşüncesinin anlaşılması için onun yaşamında dinin yeri ve İslam dinine bakışı izah edilerek, daha sonra laiklik anlayışı incelenmiştir.

Giriş

Yusuf Akçura'nın din ve özellikle İslam dini hakkındaki görüşlerine girmeden önce, dinin onun yaşamında nasıl bir yer kazandığını, hangi düşünce ve düşünürlerden etkilendiğini görmek faydalı olacaktır. Zira, düşüncelerin bulunulan zamandan, sosyal yaşamdan, kişilerin kendi hayatındaki süreçten ve iletişim içerisinde bulunduğu düşünürlerden etkilendiği gerçeği göz ardı edilemez.

---

* Bu yazı daha önce, Sancaktar, Fatih M. "Yusuf Akçura ve Din". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 21, sy. 61 (2005): 385-98 künyesiyle neşredilmiştir.

YUSUF AKÇURA HAKKINDA ÂTIL KALMIŞ ARMAĞAN PROJESİ HAKKINDA

İSMAİL TÜRKOĞLU*

Sanki gizli bir el Yusuf Akçura'yı Türk toplumuna unutturmak için el birliği yapmış gibi gözüküyor. Niyazi Berkes haklı olarak "Unutulan Adam" makalesini yazmıştır.

Abdullah Battal Taymas *Ben Bir Işık Arıyordum* (İstanbul 1962) isimli eserinde Yusuf Akçura'nın hayat hikayesini uzun uzun anlatırken 1936'da âtıl kalan bir armağan kitap projesinden nedense bahsetmiyor. Oysa aynı yazısında Akçura'ya olan kayıtsızlığı şöyle tenkit etmektedir: *"Akçura'nın ölümünden sonra onun hakkında Ahmet Ağaoğlu'nun Cumhuriyet gazetesinde bir makalesi ve benim de Vakit gazetesinde iki makalem çıkmıştı. Türk Yurdu devrinden sağ kalan mesai arkadaşlarından; eski Türk Ocakları büyüklerinden ve Yusuf'u yakından tanıyan belli başlı hemşerilerinden kimse bir şey yazmamıştı. Acaba ömrünün kırk yılını Türklüğe sarf ülkücü Türk milliyetçisi ve fikir adamı Yusuf Akçura hakkında yazılacak söz, anılacak hatıra hiç mi yoktu?"* Esasında bu soru geçerliliğini hala koruyor; Hamdullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adıvar, Hüseyin Cahit, Fuat Köprülü, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Ali Canip, Ruşen Eşref, Besim Atalay ve daha başkaları neden bir şey yazmadılar? Oysa burada adı geçenlerin ve geçmeyenlerin çoğu Akçura'nın ödediği yüklü telif ücretinden pek memnundular ve *Türk Yurdu* idaresi onların ikinci evi gibiydi. Özellikle yol arkadaşı diyebileceğimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yakup Kadri ve Halide Edip'in ona dair bir şey yazmamalarının nedenini bulmak zor.

Abdullah Battal Taymas, Yusuf Akçura'nın vefatının hemen akabinde *Kurun* gazetesinin 21 ve 23 Mart 1935 tarihli sayılarında iki

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ismail.turkoglu@msgsu.edu.tr

OSMANLI DEVLETİ'NİN DAĞILMA DEVRİ (XVIII. VE XIX. ASIRLARDA)*

YUSUF İSLÂM GÜL

Akçura, Osmanlılar ve Fransızlar arasındaki münasebetin Kanuni devrinden başlatarak değerlendirmiştir. O'na göre, dostâne gözüken ilişkiler, Fransızların Osmanlılardan olabildiğince istifade etmesine zemin hazırlamıştır.

Türk milliyetçiliği, millet hayatının ve vatan toprağının tehlikeye düştüğü 19-20. asırlarda bir seçenek olarak diğer fikir akımları arasından ayrışmış, tercih edilecek bir yol olarak görülmüş, yine bu dönemde ilk milliyetçi klasikler vücuda getirilmiştir. Yusuf Akçura'nın, sık sık müellifin ismiyle birlikte zikrolunan, henüz Kazan'dayken kaleme aldığı *Üç Tarz-ı Siyaset* isimli makalesi de bu klasikler arasında yer almaktadır. Ne var ki, bugün dahî bir klasik olarak yerini muhafaza eden bu makalenin yanı sıra Yusuf Akçura'nın tecrübe ve tedrisatını gösteren diğer eserleri âtıl bir vaziyette kalmıştır. *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)* isimli eser, Yusuf Akçura'nın bu teliflerinden birisidir.

Akçura, eserini XVIII. ve XIX. asır arasında Osmanlı Devleti'nin durumunu anlatmakla başlatmaktadır. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra elden çıkan topraklar, Kafkasya'nın bütün bir kısmının Osmanlı Devleti'ne bırakılması ve İran hududunun Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan bu yana değişmediği hususlarıyla birlikte Eflak ve Boğdan'ın vaziyetine ve bu iki voyvodalığın Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusların müdahalesine açık hâle geldiğine değinilmiştir. İmparatorluk toprağına yayılmış kavimlerin, nüfus yapısına temas edilmiş; Rumlar, Ulahlar, Sırplar, Bulgarlar, Ermeniler, Yahudiler, Mısır Kıptîlerinden mürekkep Gayrimüslim tebaanın nüfusun üçte birini teşkil

* Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, 246 sayfa.

DAMOLLA ÂLİMCAN EL-BARUDÎ: TERCÜME-İ HÂLİ

MUSTAFA CAN TİRYAKİ

Akçura, Buhara ekolü yüzünden Rusya Müslümanları arasında ahlakın gelişmediğini, maddiyatperestliğin yayıldığı bir toplum oluştuğunu belirterek bu eğitimin halka hiçbir şey öğretmediğini vurguluyordu.

Akçura'nın Kazan'da müderrislik hayatına başladığı medresenin kurucusu olan Damolla Alimcan el-Barudi'nin biyografisi diyebileceğimiz bu eser aynı zamanda Kuzey Türklüğünün maarif ve kültür tarihine büyük bir katkıdır. Barudi'nin yaşadığı dönem Rusya Müslümanları yahut Kuzey Türkleri arasında cedidizm adını verdiğimiz akım ortaya çıkmakta, hatta palazlanmaktaydı. Bu devir, Tatar aydınlarının kadim medrese sisteminin modern eğitim sistemine dönüşümü ve mezhepler konusunda yeniden tartışmalar ortaya atmışlardır. Elimizdeki kitap Barudi üzerinden bir dönem okuması ve tartışmanın taraflarından olan Yusuf Akçura'nın fikirlerini anlamak açısından önem teşkil etmektedir.

Eserin birinci bölümü Yusuf Akçura'nın 1907'de yazmış olduğu biyografiyi, ikinci bölüm kitabı hazırlayan Ahmet Kanlıdere'nin Barudi biyografisini ve son bölüm de Barudi bibliyografyasını içermektedir. Eserin son iki sayfasında da Barudi'nin bulunduğu minik bir fotoğraf arşivi bulunmaktadır.

Akçura'nın yazdığı Barudi biyografisinde erken döneme ait pek bir hatıra olmadığından bahseder. Barudi'nin silsilesi şu şekildedir: Alimcan b. Muhammedcan b. Bünyamin b. Ali b. Kulmuhammed. Dedesi Bünyamin askerlik yaparken babası Muhammedcan Efendi ayakkabı ticareti ile uğraş-

MUÂSIR AVRUPA'DA SİYÂSÎ VE İCTİMÂÎ FİKİRLER VE FİKRÎ CEREYANLAR

AHMET ŞAHİN

Akçura, millî lisanı milliyetin en sağlam temeli olarak kabul eder. Özellikle her milletin kendi lisanını kullanmaya başlamasıyla, Hıristiyan aleminde milletler tezahür ettiğini belirtir.

Yusuf Akçura, Türkiye ve Türk dünyası açısından Türkçülük fikrinin temellendirilmesinde ve tanımlandırılması açısından büyük rol oynamıştır. 1876 yılında Kazan'da dünyaya gelen Akçura, Ruslar'ın Kırım'ı işgal etmesinin ardından İstanbul'a gelmiştir. Cumhuriyetimizin kuruluş devrinde mühim bir yeri teşkil eden Akçura, son zamanlarda hakkında çalışmaların çoğaldığı bir isim olmuştur. Türk Yurdu dergisi, Türk Ocakları ve Türk Tarih Kurumu gibi çeşitli kuruluşlarda faaliyetler göstermiştir. Ayrıca üç dönem İstanbul, bir dönem Kars milletvekilliği yapmıştır. Kazan, Türkiye ve Paris'te yaşamını sürdürmüştür. 1900-1903 yılları arasında Paris'te bulunmuştur. Burada Siyasi Bilimler Okulu ve Sorbonne'de eğitim almıştır. Paris, Akçura'nın siyasî görüşlerinin yanında felsefe, tarih, filoloji gibi alanlarda da gelişmesini sağlamıştır.

Akçura hem Rusya'da hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük faaliyetleri yürütmüştür. Fikirleri ve çalışmaları yeni kurulan devlet bünyesinde kaynaklık etmiştir. Daha geniş bir ifadeyle Türkiye'de Türkçülük fikrinin kökleşmesinde ve yaygınlaşmasında katkıları çok büyüktür.

Vefatına kadar, *Ulûm ve Tarih, Üç Tarz-ı Siyaset, Mevkufiyet Hatıralarım, Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Şimdiki Vaziyeti ve Emelleri, Şark Meselesine Ait Tarih Notları, Siyaset ve İktisat Hakkında Birkaç Hitabe*

* Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ahmetsahinn93@gmail.com.

TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHİ*

ZAFER SARAÇ**

Dönemin politik durumunu iyi bir şekilde çözümlemenin basirete giden yolu açtığına şüphe yoktur. Osmanlı aydını çoğu zaman içinde bulunulan buhrandan çıkış yolu ararken, geleceğe yönelik politika ve öğreti üretmekte zorluk yaşar.

Osmanlı'nın son iki yüzyılı yenileşme çabaları ve kurtarıcı fikir denemelerinin cenderesinde Doğu'dan Batı'ya doğru savrulmalarla geçer. Dönemin Osmanlı münevverleri kurtuluşun yol haritasının Batı'nın mürekkebiyle çizilmesinin uygun olacağını düşünüler. Fakat Batı'dan kaynaklı fikri hamleler yeri gelir öz kimliğin üzerine ağır darbeler şeklinde iner. Osmanlı, Batı'nın sinesine doğrultulmuş bir silah misali Şark'ın temsilcisi hüviyetiyle imparatorluğun kurşunlarını sıkmaya başlar. Tanzimatla başlayan ilk kurşun Osmanlıcılık olup Garp cephesinde hedefini bulmaz. İkinci kurşun İslamcılık şeklinde namludan çıkmadan geri tepmeyle ateş eden eli yaralar. Artık son kurşun Türkçülüktür. Yusuf Akçura *"Üç Tarz-ı Siyaset*[1]*"* isimli eserinde kurşunları ayrıntılı inceler.

İmparatorluğun son kurşununun Akçura'nın sözlüğünde güçlü bir tezahürü vardır. Çünkü son kurşun hedefi bulmakla kalmayıp, kurtuluşu da beraberinde getirir. İyi de zor zamanlarda etkili olan şuurun barutuyla dolan bu kurşunun (fikrin) aslı astarı neydi? Türkler arasında ne zaman, nasıl doğdu ve hangi emarelerle kendisini gösterdi? Bu soruların yanıtlarına cevap arayan Akçura kült eseri, Türkçülüğün manifestosu sayılan *"Üç Tarz-ı Siyaset"* eserinden tam 24 yıl sonra Cumhuriyet Dönemi'nde

* Yusuf Akçura, (Hazırlayan Erol Kılınç), *Türkçülüğün Tarihi*, Ötüken Neşriyat, 8. Baskı, İstanbul, 2023.

** www.kitapsuuru.com Sitesi Genel Yayın Yönetmeni

[1] Bkz. Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

SURİYE VE FİLİSTİN MEKTUPLAR*

ALİ GEZGİNCİ**

Akçura'ya göre Türk ve Müslüman dünyadaki çürümüşlüğün sebeplerinden birisi de ahlâki çöküntüdür. Suriye'de yerel halk ile münasebetlerinde hırsızlığı, aldatmayı, dolandırıcılığı bizzat yaşar.

Bugünden bir asır öncesine yaşadığımız coğrafyaya baktığımızda; bugün Türkiye'nin komşuları yaklaşık bir asır önce ise Osmanlı'nın toprakları olan Balkanlar ve Ortadoğu coğrafyasında bugünümüzü de ilgilendiren dönüm noktası olayların yaşandığını görürüz. Bahsettiğimiz coğrafyada günümüzde de hala krizlerin aynı şekilde devam ediyor olması; bir asır öncesine bakılmasını, krizlerin temelini teşkil eden köklere inilmesini zorunlu hale getiriyor. Özellikle Türkiye'nin sınır komşusu olan Suriye ve bugün hala savaşın tüm sıcaklığı ile devam ettiği Filistin'in bir asır öncesi ile aynı kaderi paylaşıyor olması düşündürücüdür. Tam bu noktada Ortadoğu'nun daha özelde ise Suriye ve Filistin'in bir asır öncesine ait fotoğrafını çeken Yusuf Akçura'nın mektupları önümüze çıkıyor.

Önemine rağmen tam bir asır boyunca tozlu raflarda gün ışığına çıkmayı bekleyen Yusuf Akçura'nın *Suriye ve Filistin Mektupları*, 2013 yılında İsmail Türkoğlu tarafından hazırlanarak Ötüken Neşriyat tarafından kitaplaştırılmıştır. Akçura'yı konu alan biyografilerde bu mektuplardan hiç bahsedilmediğini belirten İsmail Türkoğlu, aslında Türkiye'deki fikir camiasında fikrin öncelikli olmadığı acı gerçeğini işaret ederek şu tespitte bulunur:

Yusuf Akçura ülkemizde belki de hakkında en az araştırma yapılan aydınlardan biridir. Şimdiye

---

* Akçura, Yusuf. (2020). *Suriye ve Filistin Mektupları,* (haz. İsmail Türkoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

** Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi. gezginciali@gmail.com.